

**Οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες ως αποθετήρια ανοικτής πρόσβασης
εκπαιδευτικών πηγών με χρήση των αδειών Creative Commons.**

Μαρίνος Παπαδόπουλος

Δικηγόρος J.D., M.Sc.

Legal Lead Creative Commons Ελλάδας

URL: www.marinos.com.gr | E: marinos@marinos.com.gr

Αίθουσα UNESCO, Πανεπιστήμιο Λευκωσίας, Κύπρος, 10 Μαΐου 2010
Ημερίδα με θέμα: «Δικαιώματα Πνευματικής Ιδιοκτησίας και Βιβλιοθήκες»

Έργο αδειοδοτημένο με Creative Commons BY-NC-ND v.3.0 EL
<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/gr>

Κυρίες & Κύριοι:

Ευχαριστώ για την πρόσκλησή σας να συμμετέχω στην εκδήλωση αυτή περί τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και τις βιβλιοθήκες της Κυπριακής Ένωσης Βιβλιοθηκονόμων και Επιστημόνων Πληροφόρησης στο Πανεπιστήμιο της Λευκωσίας.

Η πνευματική ιδιοκτησία ως κλάδος της νομικής επιστήμης εδράζεται επί διεθνών συμβάσεων· δεν είναι ένας τομέας της εσωτερικής έννομης τάξης ενός κράτους όπου μπορεί να ρυθμίζεται το αντικείμενο αυτό χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι διεθνείς συμβάσεις, το κοινοτικό κεκτημένο που αφορά στα Κράτη-Μέλη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στην οποία ανήκει η Κύπρος, αλλά και οι διεθνείς πρακτικές κυρίως ενόψει της τεχνολογικής προόδου και κοινωνικής αποδοχής και χρήσης αυτής.

Τα θεμέλια για τη διεθνή προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας τέθηκαν το 1886, υπόψη των τότε συνθηκών αλλά και των δυνάμενων να προβλεφθούν τότε με την υπογραφή της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης για την προστασία των λογοτεχνικών και καλλιτεχνικών έργων, η οποία στηρίζεται στη γνωστή αρχή της εξομοίωσης (εθνικής μεταχείρισης) των ξένων δημιουργών ή έργων που προστατεύονται από τη Σύμβαση προς τους υπηκόους της χώρας

όπου ζητείται η προστασία. Η τελευταία αναθεώρηση της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης έγινε στο Παρίσι το 1971 και κυρώθηκε από την Κύπρο τον Ιούλιο του 1983, δηλαδή πολύ πριν τις τεχνολογικές εξελίξεις της εποχής μας.

Η αναγνώριση των συγγενικών δικαιωμάτων σε διεθνές επίπεδο έγινε με τη Διεθνή Σύμβαση Ρώμης (1961) που προστατεύει τις τρεις βασικές κατηγορίες δικαιούχων, δηλαδή τους ερμηνευτές ή εκτελεστές καλλιτέχνες, τους παραγωγούς φωνογραφημάτων και τους ραδιοτηλεοπτικούς οργανισμούς. Η Κύπρος κύρωσε τη Διεθνή Σύμβαση Ρώμης με το νόμο 14(III)/1999.

Η Συμφωνία TRIPS (Συμφωνία για τα Δικαιώματα Διανοητικής Ιδιοκτησίας στον τομέα Εμπορίου) περιλαμβάνεται στην Τελική Πράξη του Γύρου της Ουρουγουάης (Μαρακές 1994) που κυρώθηκε από την Κύπρο με το νόμο 16(III)/1995. Η Συμφωνία TRIPS άρχισε να δεσμεύει τα περισσότερα κράτη την 1η Ιανουαρίου 1996 και έχει ευρύ πεδίο εφαρμογής, γιατί καλύπτει τόσο τη βιομηχανική όσο και την πνευματική ιδιοκτησία και τα συγγενικά δικαιώματα που βρίσκονται στο επίκεντρο των διεθνών οικονομικών σχέσεων στο πεδίο δράσης του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ).

Η Κύπρος έχει, επίσης, εσωτερικεύσει στο νομικό της σύστημα τη Συνθήκη WIPO για την πνευματική ιδιοκτησία με τον νόμο 23(III)/2002 και

**Οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες ως αποθετήρια ανοικτής πρόσβασης
εκπαιδευτικών πηγών με χρήση των αδειών Creative Commons.**

τη Συνθήκη WIPO για τις ερμηνείες-εκτελέσεις και τα φωνογραφήματα με το νόμο 37(III)/2004, ενώ ήδη από τον Οκτώβρη του 1984 έχει υπογράψει τη Συνθήκη του Παγκόσμιου Οργανισμού Διανοητικής Ιδιοκτησίας για την πνευματική ιδιοκτησία (νόμος 36/1984).

Αναφορικά με το νομικό καθεστώς στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, στον τομέα της πνευματικής ιδιοκτησίας και των συγγενικών δικαιωμάτων έχουν εκδοθεί οκτώ κοινοτικές οδηγίες που αποτελούν το κοινοτικό κεκτημένο.

α) **Οδηγία 91/250/ΕΟΚ** για τη νομική προστασία των προγραμμάτων ηλεκτρονικών υπολογιστών.

β) **Οδηγία 92/100/ΕΟΚ** σχετικά με το δικαίωμα εκμίσθωσης, το δικαίωμα δανεισμού και ορισμένα δικαιώματα συγγενικά προς την πνευματική ιδιοκτησία στον τομέα των προϊόντων της διανοίας.

γ) **Οδηγία 93/83/ΕΟΚ** περί συντονισμού ορισμένων κανόνων όσον αφορά το δικαίωμα του δημιουργού και τα συγγενικά δικαιώματα που εφαρμόζονται στις δορυφορικές ραδιοτηλεοπτικές μεταδόσεις και την καλωδιακή αναμετάδοση.

δ) **Οδηγία 93/98/ΕΟΚ** περί εναρμόνισης της διάρκειας προστασίας του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας και ορισμένων συγγενών δικαιωμάτων.

ε) **Οδηγία 96/9/ΕΟΚ** για τη νομική προστασία των βάσεων δεδομένων.

στ) **Οδηγία 2001/29/ΕΚ** για την εναρμόνιση ορισμένων πτυχών του δικαιώματος του δημιουργού και των συγγενικών δικαιωμάτων στην κοινωνία των πληροφοριών την οποία η Κύπρος εσωτερικεύσε στο νομικό της σύστημα με την τροποποίηση του νόμου 128(Ι)/2004 (ΦΕΚ 3850/2004).

ζ) **Οδηγία 2001/84/ΕΚ** σχετικά με το δικαίωμα παρακολούθησης υπέρ του δημιουργού ενός πρωτοτύπου έργου τέχνης.

η) **Οδηγία 2004/48/ΕΚ** σχετικά με την επιβολή των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας.

Σ' όλες τις νομοθεσίες των Κρατών-Μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας προβλέπονται περιορισμοί του περιουσιακού δικαιώματος της πνευματικής ιδιοκτησίας που δικαιολογούνται για λόγους κοινωνικής πολιτικής και αποβλέπουν κυρίως στην προστασία της ολότητας. Για όλους τους περιορισμούς της πνευματικής ιδιοκτησίας ισχύει η γενική ρήτρα εφαρμογής των τριών σταδίων (**three-step-test**) σύμφωνα με την οποία οι προβλεπόμενοι στην εθνική νομοθεσία περιορισμοί, εφαρμόζονται μόνο σε ορισμένες ειδικές περιπτώσεις, οι οποίες δεν αντίκεινται στην κανονική εκμετάλλευση του έργου (**1st step**) ή άλλων προστατευμένων αντικειμένων (**2nd step**) και δεν θίγουν αδικαιολόγητα τα έννομα συμφέροντα του δικαιούχου (**3rd step**). Πρόκειται για τη γενική ρήτρα εφαρμογής που με βάση την Οδηγία 2001/29/ΕΚ, που έχει εσωτερικεύσει στο νομικό της σύστημα η Κύπρος, απευθύνεται όχι μόνο στο νομοθέτη, αλλά και στο δικαστή ο οποίος καλείται σε κάθε περίπτωση να κρίνει αν πρόκειται ή όχι για περιορισμό που επιτρέπεται με βάση το τεστ των τριών σταδίων. Η δικαστική αυτή κρίση έχει ιδιαίτερη σημασία γιατί το τελικό αποτέλεσμα της εφαρμογής της διαδικασίας των τριών σταδίων κρίνεται σε εθνικό επίπεδο.

Επίσης, στις περισσότερες νομοθεσίες Κρατών-Μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας για την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας εμπεριέχονται ειδικές ρυθμίσεις για τις συμβάσεις και άδειες εκμετάλλευσης για τη χρήση έργων προστατευμένης πνευματικής ιδιοκτησίας. Με τις συμβάσεις εκμετάλλευσης ο αντισυμβαλλόμενος αναλαμβάνει την υποχρέωση να ασκήσει τις εξουσίες που απορρέουν από το περιουσιακό δικαίωμα, ενώ με τις άδειες εκμετάλλευσης ο αντισυμβαλλόμενος δεν έχει την υποχρέωση να εκμεταλλευθεί το έργο, απλώς υποχρεούται να

Οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες ως αποθετήρια ανοικτής πρόσβασης εκπαιδευτικών πηγών με χρήση των αδειών Creative Commons.

καταβάλει στο δημιουργό την αντιπαροχή για τη σχετική εκμετάλλευση.

Η δημιουργία ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών και αποθετηρίων ανοικτής πρόσβασης (open access) και ανοιχτού περιεχομένου (open content) προϋποθέτει κατανόηση τόσο του τέστ των τριών σταδίων ως γενικής ρήτηρας για τη νομιμότητα του περιορισμού του περιουσιακού δικαιώματος της πνευματικής ιδιοκτησίας, ιδιαίτερα δε τη σχέση του τέστ των τριών σταδίων με την εξυπηρέτηση σκοπών κοινωνικής πολιτικής και την ικανοποίηση δικαιωμάτων της ολότητας για πρόσβαση στη γνώση και τέχνη με χρήση των υφιστάμενων ή δυνάμενων να προβλεφθούν τεχνολογικών μέσων. Επίσης, προϋποθέτει κατανόηση και των δυνατοτήτων χρήσης αδειών εκμετάλλευσης για την εύρυθμη ανάπτυξη και λειτουργία των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών και αποθετηρίων ιδιαίτερα σε περιβάλλον διαδικτύου όπου το default status είναι η ελεύθερη πρόσβαση και το ανοικτό περιεχόμενο. Πολλώ δε μάλλον που το περί ανοικτότητας status quo στο διαδίκτυο τείνει ν' απορροφήσει ή/και ν' αλλοιώσει τη μορφή υπηρεσιών ή προϊόντων που μέχρι πρότενος είχαμε συνηθίσει να τ' απολαμβάνουμε σ'ένα modus operandi τύπου pay-per-view ή pay-per-copy. Τέτοιες πρωτοβουλίες για τη δημιουργία και λειτουργία ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών και αποθετηρίων ανοικτών προτύπων έχουν πάρει ήδη διεθνώς γνωστοί φορείς σε πολλές χώρες που αδυνατούν να ανταποκριθούν στο αυξημένο κόστος των επιστημονικών εκδόσεων ή που θεωρούν—μάλλον δικαίως—ότι το αυξημένο κόστος στις συνδρομές των επιστημονικών εκδόσεων στερεί τους φορείς αυτούς από την εξυπηρέτηση άλλων, σημαντικότερων, λειτουργικών αναγκών τους.

Η δημιουργία τέτοιων ψηφιακών ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών και αποθετηρίων με προστατευόμενο περιεχόμενο προϋποθέτει, βέβαια, την άδεια των δικαιούχων του περιεχομένου. Η άδεια αυτή μπορεί εύκολα να χορηγηθεί για την εξυπηρέτηση σκοπών είτε εκπαιδευτικών και ερευνητικών είτε άλλων

ακολουθώντας διαδικασία online ή offline, έτσι ώστε να καταστεί δυνατή η δημιουργία ηλεκτρονικών κόμβων με επιστημονικό, καλλιτεχνικό, τεχνολογικό ή άλλο υλικό. Οι ψηφιακές βιβλιοθήκες και τα αποθετήρια παρέχουν τη δυνατότητα συγκέντρωσης, διατήρησης και διάθεσης του πνευματικού κεφαλαίου των ιδρυμάτων στα οποία υλοποιούνται και δύνανται να αποτελέσουν θεμέλιο ενός παγκόσμιου συστήματος καταμεμημένων διαλειτουργικών αποθετηρίων επιστημονικού και καλλιτεχνικού πλούτου. Μέσω της στρατηγικής ανάπτυξης ακαδημαϊκών αποθετηρίων και ψηφιακών βιβλιοθηκών προβάλλονται οι δραστηριότητες και αυξάνεται το κύρος των ιδρυμάτων, υποστηρίζονται οι πρωτοβουλίες του επιστημονικού προσωπικού για αυτοαρχαιοθέτηση και το ερευνητικό υλικό καθίσταται ευρύτερα ορατό και προσιτό χωρίς περιορισμούς. Επιπλέον, παρέχεται η δυνατότητα δημιουργίας νέων επιστημονικών εκδόσεων, ηλεκτρονικών περιοδικών, και θεμελιώνεται ένα έγκυρο σύστημα αξιολόγησης της επιστημονικής έρευνας. Τα ακαδημαϊκά αποθετήρια και οι βιβλιοθήκες ανοικτής πρόσβασης και ελεύθερου περιεχομένου αποτελούν συστατικό στοιχείο ενός νέου αποκεντρωμένου μοντέλου στο χώρο των ακαδημαϊκών και ερευνητικών εκδόσεων.

Για την αξιοποίηση ήδη υφιστάμενων έργων εκ του περιεχομένου των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών και αποθετηρίων, πρέπει να διακρίνει κανείς δύο περιπτώσεις: η πρώτη αφορά στο αν πρόκειται για έργα τα οποία εμπίπτουν στους νόμιμους περιορισμούς που ισχύουν στη διάρκεια του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας· στην περίπτωση αυτή δεν χρειάζεται άδεια των δικαιούχων, εφόσον βέβαια προκύπτει ότι από την εφαρμογή του νόμιμου περιορισμού δεν προσβάλλεται η κανονική εκμετάλλευση του έργου (1st step) ή άλλα προστατευμένα αντικείμενα (2nd step) και δεν θίγονται αδικαιολόγητα τα έννομα συμφέροντα του δικαιούχου.

Η δεύτερη περίπτωση αφορά στη χρήση έργων από ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες και αποθετήρια

Οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες ως αποθετήρια ανοικτής πρόσβασης εκπαιδευτικών πηγών με χρήση των αδειών Creative Commons.

εκτός των περιπτώσεων των νόμιμων περιορισμών· στην περίπτωση αυτή θα πρέπει πριν από οποιαδήποτε σκοπούμενη χρήση να εξασφαλιστεί η σχετική έγγραφη άδεια εκμετάλλευσής τους για το συγκεκριμένο σκοπό.

Πάντως, κατά το συνηθέστερο σενάριο στη λειτουργία των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών και αποθετηρίων, ο δημιουργός ή δικαιούχος ενός έργου που κατατίθεται σ' αυτές προβαίνει στην αδειοδότηση έργου του έτσι ώστε να μπορεί ο εκάστοτε χρήστης περιεχομένου των βιβλιοθηκών ή αποθετηρίων να κάνει χρήση του αδειοδοτημένου έργου είτε πρόκειται για χρήση που εμπίπτει στους νόμιμους περιορισμούς είτε για οποιαδήποτε άλλη χρήση που ρητά επιτρέπεται υπόψη του περιεχομένου της άδειας εκμετάλλευσής έργου που έχει επιλέξει ο δημιουργός ή δικαιούχος αυτού.

Στους όρους των αδειών εκμετάλλευσής του κατατιθέμενου στις βιβλιοθήκες και αποθετήρια υλικού απαιτείται να ορίζονται με σαφήνεια τα δικαιώματα του ή των δημιουργών, τα δικαιώματα των χρηστών, το επιτρεπόμενο είδος πρόσβασης, ποιός, που, για ποιό σκοπό δύνανται να χρησιμοποιήσει το κατατεθειμένο υλικό, καθώς και το χρονικό διάστημα που το υλικό αυτό θα φιλοξενηθεί στη βιβλιοθήκη ή στο αποθετήριο. Τα στοιχεία αυτά, όπως και ειδικότερα άλλα, ορίζονται με σαφήνεια στις διεθνώς πλέον χρησιμοποιούμενες ευρύτατα άδειες ανοικτού περιεχομένου όπως οι άδειες Creative Commons που από τον Οκτώβριο 2008 διατίθενται και στην ελληνική τους έκδοση υπόψη του ελληνικού νομικού πλαισίου για την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ύπαρξη και λειτουργία των εν λόγω αδειών είναι έργο στη σύλληψη και υλοποίηση του οποίου ο ομιλών πρωτοστάτησε και συνεχίζει με ζέση να υποστηρίζει ως Legal Lead—επικεφαλής νομικός—των Creative Commons στην Ελλάδα. Η Κυπριακή έκδοση των αδειών Creative Commons δεν υφίσταται επί του παρόντος. Και ίσως, με αφορμή τη σημερινή σας εκδήλωση και αυτή τη συνεδριακή συμμετοχή, να ενεργηθεί η μελέτη και δημιουργία τους στα πλαίσια σχετικού

έργου εκπορευόμενου και χρηματοδοτούμενου από την ακαδημαϊκή κοινότητα της Κύπρου.

Οι άδειες Creative Commons επιτρέπουν την ελεύθερη χρήση έργων πέρα από τα όρια των νόμιμων περιορισμών ως προς την έκταση του περιουσιακού δικαιώματος. Στο χρήστη επιτρέπεται ιδίως η αναπαραγωγή, η διανομή, η παρουσίαση στο κοινό και η μετατροπή του έργου. Σκοπός του συστήματος που προτείνεται με τις άδειες Creative Commons δεν είναι η ανατροπή και κατάργηση της πνευματικής ιδιοκτησίας, αλλά ο επαναπροσδιορισμός των κανόνων της και η δημιουργία νέας ισορροπίας με βάση τις αρχές και το default status του διαδικτύου. Η ελεύθερη διασκευή και μετατροπή καθιστά το περιεχόμενο προσιτό στο κοινό με τους συμβατικούς όρους που οι ίδιοι οι δημιουργοί διαγράφουν με απώτερο στόχο τη δημιουργία ενός συμβατικού δημόσιου τομέα πάνω στον οποίο μπορούν να παραχθούν άλλα έργα.

Οι άδειες Creative Commons δημιουργήθηκαν από την ανάγκη να καλυφθεί το κενό μεταξύ του «All Rights Reserved» που εξασφαλίζει—ίσως, πλέον, όχι τόσο εύκολα σε περιβάλλον διαδικτύου—το Copyright και του «No Rights Reserved» που υφίσταται για όσα έργα βρίσκονται στο Public Domain. Αφενός η αδυναμία της κείμενης νομοθεσίας για την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας να καλύψει αυτό το υφιστάμενο κενό, αφετέρου η προαγωγή της τεχνολογίας πληροφοριών και επικοινωνιών που κατέστησε το κενό ορατό—ή περισσότερο ορατό—οδήγησε στη δημιουργία των αδειών Creative Commons με σκοπό την παροχή στους δημιουργούς της ελευθερίας διαχείρισης της πνευματικής ιδιοκτησίας τους κατά το δοκούν και χωρίς εξαρτήσεις από τους εκάστοτε gatekeepers και συντεχνίες στην τοπική αγορά διαχείρισης έργων πνευματικής ιδιοκτησίας.

Η ένδειξη «Some Rights Reserved» επιτρέπει τις προσδιορισμένες στην άδεια Creative Commons επιτρεπόμενες χρήσεις του έργου που μπορεί να

Οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες ως αποθετήρια ανοικτής πρόσβασης εκπαιδευτικών πηγών με χρήση των αδειών Creative Commons.

κυκλοφορεί ελεύθερα στο διαδίκτυο, αλλά και στη συνήθη έντυπη μορφή με αμοιβή από κάποιον εκδοτικό οίκο. Το σύστημα των αδειών Creative Commons έχει δημιουργηθεί αποσκοπώντας και υλοποιώντας ευέλικτους τρόπους άσκησης του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας κυρίως στο περιβάλλον του διαδικτύου. Οι άδειες Creative Commons εντάσσονται στη κατηγορία των μη αποκλειστικών αδειών εκμετάλλευσης έργων προστατευμένων από την νομοθεσία για την πνευματική ιδιοκτησία αφού με τη χρήση των αδειών αυτών δεν αποκλείεται οποιοσδήποτε τρίτος από τη χρήση του έργου υπόψη των εξουσιών στις οποίες αναφέρεται η άδεια εκμετάλλευσης.

Το κλασικό δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας ενδυναμώνεται από τη χρήση αδειών Creative Commons και γενικά από την ανοιχτή και ελεύθερη διάθεση αδειοδοτημένου περιεχομένου. Αφού ο χρήστης έχει τη δυνατότητα να βρει διαθέσιμα έργα με άδειες Creative Commons και υλικό ελεύθερα προσβάσιμο για σαφώς προσδιορισμένες επιτρεπόμενες χρήσεις, είναι φανερό ότι δεν μπορεί να έχει καμία δικαιολογία σε περίπτωση προσβολής πνευματικών δικαιωμάτων για περιεχόμενο που διατίθεται στο κοινό είτε με τους κλασικούς κανόνες της πνευματικής ιδιοκτησίας που είναι επαρκώς ασαφείς ή εκτός διαδικτυακής λογικής ώστε να μην αποθαρρύνεται η παρανομία σε περιβάλλον διαδικτύου είτε με τους όρους των αδειών Creative Commons που είναι σαφείς και συγκεκριμένοι αναφορικά με τις επιτρεπόμενες χρήσεις των αδειοδοτημένων έργων.

Η ύπαρξη και λειτουργία των αδειών Creative Commons είναι κατεξοχήν τεχνο-νομικό εγχείρημα αφού πέραν της διαμόρφωσης του νομικού περιεχομένου τους με έρεισμα κυρίως στο θεσμικό πλαίσιο για την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας και στο ενοχικό δίκαιο, η λειτουργία των αδειών αυτών προϋποθέτει τη χρήση μετα-δεδομένων (meta-tags και meta-data) που επιτρέπουν την αναγνώριση των έργων τα οποία διατίθενται και διαδίδονται υπό

τους όρους και τις προϋποθέσεις των σχετικών αδειών.

Κάθε άδεια Creative Commons απαρτίζεται από τρία μέρη:

1. το Commons Deed, το εισαγωγικό μέρος
2. το Legal Code, το νομικό μέρος
3. τα Metadata, το τεχνολογικό μέρος

Το πρώτο μέρος ονομαζόμενο Commons Deed συνίσταται σε περιληπτική διατύπωση του περιεχομένου της άδειας, δηλαδή των χρήσεων του έργου που η άδεια επιτρέπει. Η διατύπωση αυτή είναι σε απλή γλώσσα έτσι ώστε να είναι εύληπτη και από μη νομομαθείς. Το Commons Deed είναι μια σύνοψη της άδειας που προηγείται της διατύπωσης του πλήρους περιεχομένου της άδειας, με σκοπό να καθιστά σαφές το είδος των χρήσεων του έργου που η άδεια επιτρέπει, και έτσι να βοηθά τον δημιουργό να επιλέξει την καταλληλότερη γι' αυτόν άδεια.

Το δεύτερο μέρος ονομαζόμενο Legal Code συνίσταται σε πλήρη και αναλυτική διατύπωση των χρήσεων του έργου που η άδεια επιτρέπει. Το μέρος αυτό της άδειας είναι διατυπωμένο με νομική ορολογία, όπως αυτή που χρησιμοποιείται σε κάθε κείμενο σύμβασης διαμορφωμένο από δικηγόρους.

Το τρίτο μέρος απαρτίζεται από τα μετα-δεδομένα (meta-tags και meta-data) τα οποία επιτρέπουν την αναγνώριση των έργων τα οποία διατίθενται και διαδίδονται υπό τους όρους και τις προϋποθέσεις των αδειών αυτών. Τα μετα-δεδομένα συνιστούν το τεχνολογικό μέρος των αδειών αυτών και όπως γίνεται αντιληπτό υφίστανται και λειτουργούν συναρτώμενα στο λεκτικό, συμβατικό, περιεχόμενο των αδειών.

Οι άδειες Creative Commons:

- προσφέρονται δωρεάν μέσω διαδικτύου, τόσο στο νομικό όσο και στο τεχνολογικό τους μέρος.
- δεν είναι αποκλειστικές, υπό την έννοια ότι ο δημιουργός ή δικαιούχος δικαιωμάτων

**Οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες ως αποθετήρια ανοικτής πρόσβασης
εκπαιδευτικών πηγών με χρήση των αδειών Creative Commons.**

πνευματικής ιδιοκτησίας διατηρεί το δικαίωμα να επιτρέψει χρήσεις του έργου του διαφοροποιούμενος είτε ως προς τις άδειες είτε ως προς τα πρόσωπα που δεσμεύονται από τους όρους των επιλεγόμενων αδειών.

- με τη χρήση κάποιας από τις άδειες των Creative Commons ο δημιουργός ή δικαιούχος δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας δεν παραιτείται καμιάς από τις εξουσίες του, που απορρέουν είτε από το περιουσιακό είτε από το ηθικό δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας. Εξακολουθεί να τις διατηρεί και μπορεί να τις ασκήσει με οποιοδήποτε τρόπο εκείνος κρίνει σκόπιμο.

Οι έξι άδειες Creative Commons είναι οι εξής:

	Attribution
	Attribution + Share-Alike
	Attribution + No-Derivatives
	Attribution + Non-Commercial
	Attribution + Non-Commercial + No-Derivatives
	Attribution + Non-Commercial + Share-Alike

Ειδικότερα, με χρήση των αδειών Creative Commons:

Attribution 	Ο αποδέκτης της άδειας μπορεί να χρησιμοποιήσει το έργο όπως θέλει, αρκεί να διατηρήσει τις διατυπώσεις που προβλέπονται στην άδεια σχετικά με την αναφορά στον αρχικό δημιουργό
---	--

Attribution Share-Alike 	Ο αποδέκτης της άδειας μπορεί να χρησιμοποιήσει το έργο όπως θέλει αρκεί να αδειοδοτήσει οποιοδήποτε παράγωγο έργο με την ίδια άδεια ή μια άδεια με τα ίδια στοιχεία και να διατηρήσει τις διατυπώσεις που προβλέπονται στην άδεια σχετικά με την αναφορά στον αρχικό δημιουργό
Attribution No-Derivatives 	Ο αποδέκτης της άδειας μπορεί να χρησιμοποιήσει το έργο όπως θέλει, αλλά δεν μπορεί να δημιουργήσει παράγωγα έργα και πρέπει να διατηρήσει τις διατυπώσεις που προβλέπονται στην άδεια σχετικά με την αναφορά στον αρχικό δημιουργό
Attribution Non-Commercial 	Ο αποδέκτης της άδειας μπορεί να χρησιμοποιήσει το έργο με οποιονδήποτε τρόπο αρκεί να μην υπάρχει σκοπός εμπορικής χρήσης και να διατηρήσει τις διατυπώσεις που προβλέπονται στην άδεια σχετικά με την αναφορά στον αρχικό δημιουργό

**Οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες ως αποθετήρια ανοικτής πρόσβασης
εκπαιδευτικών πηγών με χρήση των αδειών Creative Commons.**

<p>Attribution Non- Commercial No-Derivatives</p> 	<p>Ο αποδέκτης της άδειας μπορεί να χρησιμοποιήσει το έργο με οποιονδήποτε τρόπο αρκεί να μην υπάρχει σκοπός εμπορικής χρήσης, να μη δημιουργήσει παράγωγα έργα και να διατηρήσει τις διατυπώσεις που προβλέπονται στην άδεια σχετικά με την αναφορά στον αρχικό δημιουργό</p>
<p>Attribution Non- Commercial Share-Alike</p> 	<p>Ο αποδέκτης της άδειας μπορεί να χρησιμοποιήσει το έργο με οποιονδήποτε τρόπο αρκεί να μην υπάρχει σκοπός εμπορικής χρήσης, να αδειοδοτήσει οποιοδήποτε παράγωγο έργο με την ίδια άδεια ή μια άδεια με τα ίδια στοιχεία και να διατηρήσει τις διατυπώσεις που προβλέπονται στην άδεια σχετικά με την αναφορά στον αρχικό δημιουργό</p>

Τα ακαδημαϊκά αποθετήρια και βιβλιοθήκες, αλλά και κάθε διαδικτυακή εφαρμογή για την παροχή περιεχομένου όπως, για παράδειγμα, τα περιοδικά ανοικτής πρόσβασης, προέκυψαν για να ικανοποιήσουν κυρίως τη ανάγκη της ύπαρξης και διάθεσης εκπαιδευτικού υλικού ανοικτής πρόσβασης. Ωστόσο, νέα διάσταση στην ανοικτή πρόσβαση—στην ανοικτότητα, εν γένει—έγινε αντιληπτή κυρίως ενόψει των δυνατοτήτων του διαδικτύου και των τεχνολογικών εφαρμογών του ως συστήματα που by default ευνοούν την ύπαρξη και ανάπτυξη της ανοικτότητας αφού η ανοικτότητα είναι το οξυγόνο για την επιβίωση του διαδικτύου. Ο όρος Open Educational Resources—Εκπαιδευτικό Υλικό Ανοικτής Πρόσβασης—που είναι συνυφασμένος με την ανοικτότητα και την

ελεύθερη διάθεση περιεχομένου μέσω του διαδικτύου, χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά σε διεθνές συνέδριο της UNESCO το 2002 με αναφορά στις δυνατότητες διάθεσης και χρήσης εκπαιδευτικού υλικού ενόψει των νέων δεδομένων περί τις τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών. Ο όρος Open Educational Resources περιγράφηκε για πρώτη φορά ως εξής:

«The open provision of educational resources, enabled by information and communication technologies, for consultation, use and adaptation by a community of users for non-commercial purposes»

Η πρωτοβουλία ανοικτής πρόσβασης της Βουδαπέστης (Budapest Open Access Initiative, 2002) προσδιορίζει την ανοικτή πρόσβαση ως εξής:

«... By 'open access' to this literature, we mean its free availability on the public internet, permitting any users to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of these articles, crawl them for indexing, pass them as data to software, or use them for any other lawful purpose, without financial, legal, or technical barriers other than those inseparable from gaining access to the internet itself. The only constraint on reproduction and distribution, and the only role for copyright in this domain, should be to give authors control over the integrity of their work and the right to be properly acknowledged and cited».

Επίσης, οι συνδιασκέψεις της Βηθέσδης (Ιούνιος 2003) και του Βερολίνου (Οκτώβρης 2003) προσδιορίζουν την ανοικτή πρόσβαση ως εξής:

«For a work to be OA, the copyright holder must consent in advance to let users copy, use, distribute, transmit and display the work publicly and to make and distribute derivative works, in any digital medium for any responsible purpose, subject to proper attribution of authorship....»

Οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες ως αποθετήρια ανοικτής πρόσβασης εκπαιδευτικών πηγών με χρήση των αδειών Creative Commons.

Το Εκπαιδευτικό Υλικό Ανοικτής Πρόσβασης έχει τη φύση είτε δημόσιων αγαθών (public goods) είτε αγαθών η αξία των οποίων μεγαλώνει εκθετικά όσο περισσότεροι χρήστες τα χρησιμοποιούν (open fountain of goods).

Στη δεύτερη περίπτωση, δηλαδή αυτή της εκθετικής αύξησης της αξίας ενός έργου εκ του γεγονότος της ευρύτατης χρήσης αυτού από τους χρήστες, και εφόσον για ένα εκπαιδευτικό έργο δεν έχει παρέλθει ο χρόνος διάρκειας για την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας και ιδιαίτερα για την παραγωγή κερδών εκ του περιουσιακού δικαιώματος της πνευματικής ιδιοκτησίας, είναι κανόνας το φαινόμενο της μεσολάβησης των κερδοσκοπών με νομικά ερείσματα που εμπλέκονται στην αγορά έργων πνευματικής ιδιοκτησίας με σκοπό την άντληση για αυτούς των περισσότερων δυνατών οικονομικών κερδών από τη χρήση των έργων—πολλές φορές υπό το πρόσχημα της εύλογης αμοιβής των δημιουργών ή της άσκησης δικαιωμάτων συλλογικής διαχείρισης, όπως αυτή προβλέπεται στο νόμο—ακόμη κι αν αυτό ισοδυναμεί με «κλείδωμα» της γνώσης που περιέχεται σ' ένα έργο, δηλαδή τη δημιουργία συνθηκών που καθιστούν απαγορευτική την πρόσβαση του κοινού στο «κλειδωμένο» έργο και την οποιαδήποτε χρήση του άνευ οικονομικού ανταλλάγματος.

Είναι αρκετά τα παραδείγματα εκδοτών που έχουν απαγορεύσει τη κυκλοφορία έργων δημιουργών για χρήση των φοιτητών και σπουδαστών αν δεν ικανοποιηθεί η συχνά υπερβολική κερδοσκοπική βουλιμία τους ή τα παραδείγματα οργανισμών συλλογικής διαχείρισης που έχουν εξαναγκάσει πανεπιστημιακές αρχές να λάβουν αποφάσεις που μπλοκάρουν τη διάθεση εκπαιδευτικών έργων στα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας υπό το φόβο αντιδικίας με τους οργανισμούς συλλογικής διαχείρισης ή επειδή δεν συμφωνούν με την αστείρευτη και ανεξέλεγκτη κερδοσκοπική μανία των οργανισμών αυτών που η ύπαρξή τους προβλέφθηκε και ρυθμίστηκε υπόψη του επιχειρηματικού μοντέλου «pay per copy» το

οποίο έχει ήδη ξεπεραστεί από τις τρέχουσες τεχνολογικές εξελίξεις στο διαδίκτυο.

Τέτοιοι φορείς που συχνά έχουν δυσκολία προσαρμογής στα νέα δεδομένα του διαδικτύου πρωταγωνιστούν στην προσφυγή στη δικαστική εξουσία (litigation) αλλά και στην καλλιέργεια κλίματος με τη νομοθετική εξουσία (lobbying) με κύριο στόχο την επίτευξη αποτελέσματος που μεγιστοποιεί τα κέρδη τους και ισχυροποιεί το ρόλο τους—κυρίως ως gatekeepers—στην αγορά της πνευματικής ιδιοκτησίας ανεξάρτητα από το αν αυτό επιφέρει «κλείδωμα» της γνώσης και τέχνης και στερεί το κοινωνικό σύνολο από την πρόσβαση σ' αυτήν και τη χρήση της. Με αυτές τις πρακτικές τους και την κερδοσκοπική βουλιμία τους, δεν στερούν μόνο το κοινωνικό σύνολο από την εύκολα προσβάσιμη γνώση και τέχνη, αλλά κλονίζουν και αυτήν ακόμη την πίστη των δημιουργών στον θεσμικό ρόλο των οργανισμών συλλογικής διαχείρισης στην αγορά πνευματικής ιδιοκτησίας.

Και όπως χαρακτηριστικά είπε ο Mathias Schwarz, επικεφαλής της Γερμανικής Ένωσης Παραγωγών (Director of the German Producers' Alliance) τον Φεβρουάριο του τρέχοντος έτους σε πανευρωπαϊκή συνάντηση ειδικών για το μέλλον της συλλογικής διαχείρισης,

«The tariffs asked for European licenses often seem economically unreasonable, and it's not only the users that want to go directly to the rights owners, but the rights owners themselves seem to mistrust their collecting societies and want to handle it themselves because they feel they can spare the service fee or the management costs and get a better deal if they deal with it directly».

Δεν θα ήθελα, όμως, να κλείσω την εισήγηση αυτή με αναφορά σ' αυτούς που στρουθοκαμηλίζουν επικίνδυνα στην αγορά της πνευματικής ιδιοκτησίας αδυνατώντας ν' αντιληφθούν ότι οι παρωχημένες πρακτικές τους, που πιθανόν έχουν νομικά ερείσματα επί νομικών κανόνων, όμως δεν αντικατοπτρίζουν τη

Οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες ως αποθετήρια ανοικτής πρόσβασης εκπαιδευτικών πηγών με χρήση των αδειών Creative Commons.

σημερινή πραγματικότητα ούτε οικοδομούν ένα καλύτερο μέλλον για το κοινωνικό σύνολο. Αντιθέτως, θα ήθελα εν κατακλείδι αυτής της συνεδριακής συμμετοχής ν' αναφερθώ σ' αυτούς που τολμούν να καινοτομούν και να φωτοδοτούν το μέλλον όλων μας.

Στις 12 Φεβρουαρίου 2008, το διεθνούς φήμης πανεπιστήμιο Harvard των Η.Π.Α. και ειδικότερο το τμήμα Faculty of Arts & Science (FAS) πήρε απόφαση να υιοθετήσει πολιτική ανοικτής πρόσβασης για όλα τα έργα που παράγονται από δημιουργούς στα πλαίσια των προσφερόμενων από το πανεπιστήμιο αυτό πτυχιακών και μεταπτυχιακών προγραμμάτων και σπουδαστικών αντικειμένων. Η απόφαση για υιοθέτηση πολιτικής ανοικτής πρόσβασης που πάρθηκε με ψηφοφορία, ορίζει ότι κάθε μέλος της ακαδημαϊκής κοινότητας υποχρεούται να στέλνει ένα ηλεκτρονικό αντίγραφο κάθε άρθρου ή έργου που συγγράφει στο ψηφιακό αποθετήριο του πανεπιστημίου και ότι κάθε δημιουργός παρέχει την άδεια για χρήση της πνευματικής του ιδιοκτησίας στο πανεπιστήμιο με σκοπό να χρησιμοποιούνται τα έργα του τόσο στο ψηφιακό αποθετήριο του πανεπιστημίου όσο και για να διανέμονται αυτά ελεύθερα με κάθε τρόπο, εκτός εάν ο δημιουργός έχει εξαιρέσει από την πολιτική ανοικτής πρόσβασης μεμονωμένες περιπτώσεις των έργων του.

Με άλλα λόγια, το τμήμα FAS του πανεπιστημίου Harvard επέλεξε να καταστήσει την πολιτική ανοικτής πρόσβασης ως τον κανόνα για τα έργα που παράγονται από τα μέλη της κοινότητάς του και να επιτρέπει την εξαίρεση από τον κανόνα αυτό για μεμονωμένες περιπτώσεις (σύστημα opt-out). Αναφορικά με το περιεχόμενο του δικαιώματος opt-out από την πολιτική ανοικτής πρόσβασης, ετέθη ο προβληματισμός αν θα ήταν σκόπιμο το δικαίωμα opt-out να μην περιλαμβάνει την καταχώρηση του έργου στο ηλεκτρονικό αποθετήριο, αλλά ν' αφορά σε κάθε άλλη χρήση διάθεσης του έργου στο κοινό. Δηλαδή, προτάθηκε να μην μπορεί ο δημιουργός ν' αποκλείσει το έργο του από το να καταστεί περιεχόμενο του αποθετηρίου του πανεπιστημίου.

Η εν λόγω απόφαση για την υιοθέτηση πολιτικής ανοικτής πρόσβασης απαρτίζεται από δύο στοιχεία, εξίσου σημαντικά για επίτευξη του σκοπούμενου αποτελέσματος, δηλαδή της ευρύτατης δυνατής αποδοχής της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης. Το πρώτο στοιχείο αφορά στην υποχρεωτική κατάθεση ψηφιακού αντιγράφου του έργου του δημιουργού σε ηλεκτρονικό αποθετήριο του πανεπιστημίου. Χωρίς το στοιχείο αυτό, η προσπάθεια ευρύτατης αποδοχής της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης δεν αναμένονταν ότι θα έχει τα επιθυμητά αποτελέσματα. Το δεύτερο στοιχείο αφορά στην παροχή άδειας στο πανεπιστήμιο για χρήση της πνευματικής ιδιοκτησίας του δημιουργού. Μέσο για την παροχή δικαιωμάτων χρήσης πνευματικής ιδιοκτησίας του εκάστοτε δημιουργού είναι η λεγόμενη «Πανεπιστημιακή Άδεια» (University License) το περιεχόμενο της οποίας έχει διαμορφωθεί υπόψη των αδειών Creative Commons. Η Πανεπιστημιακή άδεια είναι σύμβαση παροχής δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας από το δημιουργό προς το πανεπιστήμιο ορίζουσα τις χορηγούμενες εξουσίες, αλλά και προσδιορίζοντας τις χρήσεις του έργου για τις οποίες δεν παρέχεται η συναίνεση του δημιουργού (limitations). Τέτοιες χρήσεις για τις οποίες δεν συντρέχει η συναίνεση του δημιουργού είναι οποιαδήποτε εμπορική χρήση του έργου του. Έτσι, ο δημιουργός διατηρεί για τον εαυτό του το δικαίωμα και μπορεί να το μεταβιβάσει σε οποιονδήποτε εκδότη για να προβεί σε εκτύπωση και διάθεση του έργου του στο κοινό έναντι οικονομικού ανταλλάγματος.

Η υπερψήφιση της πρότασης για την υιοθέτηση της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης στο FAS του πανεπιστημίου Harvard συντελέστηκε κατόπιν διετούς τουλάχιστον συντονισμένης προσπάθειας και σχεδιασμού που περιελάμβανε σωρευτικά τις παρακάτω δράσεις:

1. διερεύνηση και προσδιορισμό της βέλτιστης πρακτικής για την αλλαγή πολιτικής του πανεπιστημίου αναφορικά με τα πνευματικά δικαιώματα των δημιουργών.
2. διαρκή επιμόρφωση των στελεχών τόσο της διοίκησης όσο και των λοιπών τμημάτων του

**Οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες ως αποθετήρια ανοικτής πρόσβασης
εκπαιδευτικών πηγών με χρήση των αδειών Creative Commons.**

πανεπιστημίου για την ανοικτή πρόσβαση και τα νομικά μέσα (άδειες ανοικτής πρόσβασης όπως οι άδειες Creative Commons) για την επίτευξη του σκοπούμενου αποτελέσματος.

3. εντοπισμό και εξασφάλιση των αναγκαίων πόρων για την υποστήριξη της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης.

Επιπλέον, το τμήμα FAS του πανεπιστημίου Harvard, αποφάσισε τη δημιουργία νέας ειδικής υπηρεσίας στο πλαίσιο της οργανωτικής διάρθρωσης των λειτουργιών του, η οποία θα είναι επιφορτισμένη με τη διαχείριση των ζητημάτων που αφορούν στην υιοθέτηση και λειτουργία της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης. Η υπηρεσία αυτή, δηλαδή το Office of Scholarly Communication (OSC), αποσκοπεί, στο πλαίσιο της νέας πολιτικής ανοικτής πρόσβασης, να εμπλουτίσει με όσο το δυνατόν περισσότερα μέλη τη λίστα των μελών της ακαδημαϊκής κοινότητας του FAS που εισφέρουν την πνευματική τους ιδιοκτησία σύμφωνα με τη νέα πολιτική ανοικτής πρόσβασης του πανεπιστημίου. Επιπλέον, το OSC τελεί σε πλήρη διαλειτουργικότητα και συνεργασία με τις βιβλιοθήκες του πανεπιστημίου Harvard, καθώς και το τμήμα πληροφορικών συστημάτων, δηλαδή το Office for Information Systems (OIS) με σκοπό τη βέλτιστη λειτουργία των ηλεκτρονικών αποθετηρίων και ψηφιακών επιστημονικών περιοδικών του FAS.

Ας σημειωθεί ότι μετά την υιοθέτηση της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης του FAS του πανεπιστημίου Harvard, η Νομική Σχολή του πανεπιστημίου αυτού, δηλαδή το Harvard Law School (HLS) ανακοίνωσε στις 7 Μαΐου 2008 ότι ομόφωνα ψήφισε υπέρ της υιοθέτησης πολιτικής ανοικτής πρόσβασης για όλα τα επιστημονικά άρθρα των μελών της ακαδημαϊκής του κοινότητας, μιμούμενο την αντίστοιχη πολιτική του FAS. Επίσης, και άλλα πανεπιστημιακά ιδρύματα σπεύδουν να μιμηθούν—ή το έχουν ήδη πράξει—το παράδειγμα του FAS στο Harvard. Έτσι το Μάρτιο 2008, το πανεπιστήμιο της California (University of California), μέσα από το τμήμα του Office of Scholarly Communication, έθεσε σε

δημόσια διαβούλευση την πρότασή του για την υιοθέτηση πολιτικής ανοικτής πρόσβασης. Η καινοτομία του τμήματος FAS του πανεπιστημίου Harvard είναι σίγουρο ότι θα βρει πολλούς μιμητές σε όλο τον κόσμο—εύχομαι και στην Κύπρο—των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων, βιβλιοθηκών και αποθετηρίων.

Κυρίες και κύριοι, σας ευχαριστώ.